

Farkas Péter

A katolikus egyház társadalmi tanításának alapelvei és gyakorlati alkalmazásuk

A perszonalista szemléletű szociálpolitika, mely se nem individualista, se nem kollektivistista, az etikai alapértékek és alapelvek megalapozásánál az emberi személyből indul ki.¹ Az ember mint személy istenképiségből fakadóan képes arra, hogy értelme segítségével olyan értékeket ismerjen meg, amelyek megfelelnek belső törekvéseinek, a közösség érdekének, és így egyszerre segíti az egyén és a közösség kibontakozását. Az egyház arra indítja a társadalmat, hogy ezeket az értékeket törvényekkel védje, és biztosítsa azokat az alapvető jogokat, amelyek ezek elérhetőségét lehetővé teszik.

A perszonalista, személyközpontú keresztény etika tehát az Isten képmása, és a krisztusi megváltás révén elnyert fogadott fiúságból eredően, a személy méltóságából vezeti le alapértékeit, de alapelveit is.²

A perszonalitásból levezetett négy alapvető érték az igazság, a szabadság, az igazságosság és a szeretet; s a perszonalitásból levezetett további alapelvek a szolidaritás, a szubszidiaritás és a közjó.

Az értékek „megkívánják az alapelvek alkalmazását” és „az értékeknek megfelelő etikusi magatartásformát.”³

Perszonalitás

A kereszténység kulcsfontosságú újítása az ember mivoltának és ezzel együtt az egyén és a közösség viszonyának ártértelezése.

A kereszténység az emberben – minden emberben – Isten élő képmását látja: olyan képmást, aki önmaga egyre mélyebb megismerését Krisztus misztériumában találja meg, és éppen ennek a teljesebb ismeretnek a felfedezésére kap meghívást Krisztus misztériumában, aki a tökéletes képmás, aki Istent és magát az embert nyilatkoztatja ki az ember számára.⁴

Ezekből következnek az ember értékei, méltósága, jogai. Ettől kezdve nem a család, a törzs, a polisz,

a nép vagy az osztály mindenek mércéje és a legnagyobb érték, hanem a személy, aki eredendően szabadságra és önállóságra született.

A személyesség jelentése szabadság és felelősségvállalás.⁵ Az ember nem önmagáért van, és önmagában nem tud kiteljesedni. A személyt, akit a kereszténység szabadnak és autonómnak hirdet, egyúttal társas lénynek is tartja. A személyiség-elv a társadalmi lényként értelmezett embert teszi a társadalmi rend mércéjévé. Az emberi méltóságot csak közösségben lehet megvalósítani és megőrizni.

A személyiség-elv mindenekelőtt azt jelenti, hogy a társadalomnak és intézményrendszerének rendeltetése és célja a személy és nem fordítva.

A társadalmi tanítás⁶ az emberértelmezésnek négy aspektusát emeli ki:

1. Az ember mint személy egyrészt az anyagi természet része, másrészt az eszes szubjektivitás önmagáról való tudatában szellemi életet él.
2. Az ember társas lény. Csak emberek között válik emberré.
3. Erkölcsi alany. Értelmével képes önmagát meghatározni és szabályozni cselekvését. Az erkölcsi döntés szabadsága és egyben felelőssége jellemzi, autonómiára képes.
4. Transzcendens lény. Rákérdez eredetére és élete értelmére. Egzisztenciális istenkereső.

A perszonalizmus hangsúlyozza az ember sérthetetlen méltóságát, sakra száll elidegeníthetetlen jogaiért, és kiemeli a transzcendenciára való irányultságát.

Az ember személyes léte legmélyebben a dialógusban fejeződik ki, abban, hogy az ember képes párbeszédet folytatni.

Bolberitz Pál a dialógus három fokozatát különbözteti meg: a megértést, a szeretetet és a bizalmat.⁷ A megértés biztosíthatja, hogy az egyén nyitott intellektussal közelítsen a másikhoz a kölcsönös és teljes megértés érdekében. Ehhez érett személyiség kell, aki felismeri, a dialógusban nem veszítem el magamat, mert a másikban, a „te”-ben majd megtalálom magamat.

A dialógus következő fokozata a szeretet, melynek gyökere a szabadságban van. Csak a szabadságban megvalósuló szeretet felel meg a személy igazi méltóságának. Az igazi szeretet ugyanis szabad felek szabad kommunikációja.

A szeretetnek teret a barátság és a házasság biztosít. A barátság feltételez közös érdekeket és közös érdeklődést.

A házasság célja a felbonthatatlanság, a kölcsönös segítség és szeretet, a gyermekáldás vállalása.

A dialógus harmadik fokozata a bizalom, mely feltételezi a kölcsönös megértést és szeretetet. Legbensőbb ügyeimet merem a másik kezébe helyezni abban a tudatban, hogy a másik nem fog visszaélni a bizalommal.

A ma társadalmában az emberi kapcsolatokat mind jobban elidegenülnek, elembertelenednek.

A társadalom egyensúlya megkívánja, hogy viszonyaink bensőségebbé váljanak. Ezt segítheti a megértés, a szeretet és a bizalom. Johannes Messner szociáletikus az ember kibontakozását biztosító egzisztenciális célokról ír.⁸ Ezek a célok a következők:

1. Az önfenntartás célja, amelyhez hozzátartozik a testi sérthetetlenség és az, hogy a társadalom tiszteletben tartja az alapvető jogokat.
2. Az önmegvalósítás célja, amely azt a törekvést jelenti, hogy az ember pszichikai és lelki képességeit a legteljesebb mértékben kibontakoztassa.
3. A tapasztalat és az ismeretek bővítésének célja, amely az értékekben való gazdagodást jelenti.
4. A szeretetben való kiteljesedés célja, amely a barátságban, a házasságban valósul meg a legteljesebb módon.
5. Az emberi jólétből való részesedés célja, amely magában foglalja a lelki és anyagi értékeket.
6. A közjó célja, amely magában foglalja a béke és a rend fenntartását, a társadalom anyagi és kulturális értékeiből való részesedést, továbbá az ismeretek és a magántulajdon megszerzését.
7. Végül a környező világ megismerésének célja, amely magában foglalja az ember sajátos helyzetének megismerését a világban és az Isten által teremtett világ tiszteletét.

A természetes erkölcsi törvény (lex naturalis) az értelem fényét jelenti, amelynek segítségével a „természetéből” kiindulva az ember értékeket, célokat fogalmaz meg, így képes arra, hogy jót cselekedjen.⁹ Szoros kapcsolatban van az emberi jogokkal.

A természetes erkölcsi törvény értékeket állít, az ember alapvető jogai pedig biztosítják ezeket az értékeket, illetve kötelezik az embert ezek tiszteletben tartására.

1963-ban XXIII. János a Pacem in terris kezdetű szociális enciklikájában összegezte az emberi jogokat. Az enciklikát az emberi jogok egyházi „Magna Chartájának” tartják.¹⁰

Az ember alapvető jogait később olyan fontos egyházi dokumentumok rögzítették, mint a II. Vatikáni Zsinat Gaudium et Spes kezdetű konstitúciója az egyház és a mai világ viszonyáról (1965).¹¹

A Magyar Katolikus Püspöki Konferencia tanítását e tárgyban az Igazságosabb és testvériesebb világot című körlevele (1996) 24. pontja¹² rögzíti:

„A személy tisztelete, az emberi méltóság kijár minden embernek, bármennyire elesett réteghoz tartozzon is, függetlenül attól, hogy az elesettség forrása a fizikai erő fogyatkozása, vagy a gazdasági és politikai hatalomnélküliség, a hajléktalanság vagy éppen az illetőnek erkölcsi fogyatékosága és bűnei. Az Egyház kiáll a kitaszítottakért, a sehová sem tartozókért, sakra száll minden diszkrimináció ellen az esélyegyenlőség előmozdítása érdekében.”

A személy-elv változatlan a társadalmi tanítás egész történetében.¹³

Változások ott láthatóak, hogy mikor, mivel szemben került erre az elvre a hangsúly. A korai szakaszban az ipari fejlődés közösségromboló hatása áll a háttérben. Később kritika tárgya, hogy a szocialista-kommunista elképzelések a társadalom érdekeiről és fejlődéséről beszélve elhanyagolják a személy és a közvetlen közösségek érdekvédelmét. Az újabb dokumentumok egyike-másika gondosan elhatárolja magát mind a szocialista, mind a kapitalista országok gyakorlatától.

Az elmúlt évtizedekben a személyiség-elv a közjó elvének „párba állításával” vezetett alapvetően új látásmódhoz.¹⁴ Ha a két elvet elválaszthatatlannak és csak egymás függvényében minősítjük értelmezhetőnek, akkor a személyiségközpontúság a társadalmiságon belülről kerül, és az ott megvalósítandó emberi jogokat és szabadságot jelenti.

A személyiség és közösségiség védelmének egyik legkiemeltebb területe a házasság és a család.

A Gaudium et Spes konstitúció¹⁵ ezzel kapcsolatban a következőket rögzíti:

„A személy, valamint az emberi társadalom és a keresztény közösség java szorosan összefügg a házastársi és családi közösség jó helyzetével.” (GS47)

„Az emberi élet továbbadásának és felnevelésének feladatában, amit az őket illető küldetésnek kell tekinteni, a házastársak tudják, hogy ők a teremtmény szeretének munkatársai és értelmezői.” (GS50)

Az emberi személy méltósága alapozza meg a keresztény társadalmi tanítás többi alapelvét és alapvető értékeit. Ezeknek mintegy fundamentuma, szegletköve.

Az emberi méltóság tiszteletét kell szolgálnia az alapelveknek és alapértékeknek. Mindezt így foglalja össze számunkra a társadalmi tanítás:¹⁶

„Igazságos társadalom csak az emberi személy transzcendens méltóságának tiszteletben tartása mellett valósítható meg. A társadalom végcélját az ember jelenti, akiért létrejött: a társadalmi rendnek és fejlődésének tehát mindig a személy javára kell irányulnia, ugyanis a dolgok rendjét kell a személyek rendjéhez szabni, nem pedig fordítva...” (132. pont)

„Az emberi személy semmilyen körülmények között nem válhat eszközzé saját fejlődésén kívüli célok érdekében; ez a fejlődés egyedül Istenben és üdvösségtervében nyerheti el teljes fogalmának megfelelő kibontakozását, ugyanis az ember benső világát tekintve túllép a világegyetemen, és ő az egyetlen teremtmény, akit Isten önmagáért akart.” (133. pont)

A közjó

Az ember közösségi természetének megfelelően az egyén java szükségképpen kapcsolatban áll a közjossal. Senki sem sziget.

A közjó alapelve – amelyhez a társadalmi élet minden elemének igazodnia kell avégből, hogy elnyerje teljes értelmét – valamenyny személy méltóságából, egyszeri voltából és egyenlőségéből ered.¹⁷

A közjó érdekében tehát törekedni kell „azoknak a társadalmi feltételeknek az összességére, amelyek mind a csoportoknak, mind az egyes tagoknak lehetővé teszik, hogy teljesebben és könnyebben elérjék tökéletességüket.”¹⁸

A közjó nem egyszerűen a társadalom minden egyes tagját megillető részleges javak összessége. Mivel mindenkié együtt és különkülön, s az is marad, a közjó: közös dolog lévén oszthatatlan; csak együtt érhető el, növelhető, őrizhető a jövőben is.¹⁹

Ahogy az egyén erkölcsi cselekvése jó tettekben valósul meg, úgy a társadalmi cselekvés a közjó megvalósításában válik érzékelhetővé. Következésképpen a közjó az erkölcsi jó társadalmi, közösségi dimenziójaként fogható fel.

A közjó három lényeges elemet foglal magában. Először is feltételezi a személy tiszteletét, úgy ahogy az van. A közjó nevében a közhatalomnak tiszteletben kell tartani az emberi személy alapvető és megmásíthatatlan jogait. A társadalom köteles megengedni, hogy hivatását megvalósítsa. Különböző is a közjó a természetes szabadság gyakorlásának feltételeiben áll fenn, amelyek elengedhetetlenek az emberi hivatás teljes kibontakozásához. „Tehát: jog a lelkiismeret rendjének követéséhez, jog a magánélet sérthetlenségének biztosításához és az igazi szabadsághoz, beleértve a vallásgyakorlás területét is.”²⁰

Másodszor: a közjó megköveteli a helyes társadalmi rendet és a szervezetek kibontakozását. A fejlődés az összes társadalmi kötelezettség foglalta. Igaz, hogy a hatalom önkényessé is válhat a közjó nevében az egyes csoportok érdekei szerint. A hatalomnak lehetővé kell tenni mindenki számára mindazt, ami a tényleges emberi életformához hozzátartozik: a táplálékot, a ruházatot, az egészséget, a munkát, a nevelést, a kultúrát, a megfelelő tájékoztatást, a családalapítás lehetőségét stb.²¹

És végül: a közjó magában foglalja a békét, vagyis az igazságos rend állandóságát és biztonságát.²² Feltételezi, hogy a hatalom biztosítja – tisztességes eszközökkel – mind a társadalom, mind tagjainak biztonságát. Ezen alapul a jogos ön- és közösségvédelem.

Ha minden emberi közösség birtokol is olyan közjót, amely lehetővé teszi, hogy magát annak ismerje el, ami lenni akar, annak legteljesebb megvalósulása mégis politikai közösségekben érhető el. A politikai közösség, az állam feladata, hogy megvédje és előmozdítsa a polgári társadalom, az állampolgárok és a közbülső testületek javát.

A közjó mindenkor az egyén előrehaladására irányul. „A dolgok rendjét mindig a személyek rendjének kell alávetni és nem fordítva. Ennek a rendnek az alapja az igazság, amit az igazságosság épít és a szeretet élte.”²³

A közjó fogalmát a nyugati társadalomfilozófia Arisztotelész tanítására vezeti vissza.²⁴ A filozófus szerint minden tudományok és mestersegek végső célja a jó, a politikában pedig „jó az igazság, ami a közösségre hasznos”. (Politika)

Aquinói Szent Tamás szerint az emberiség számára a legfőbb jó az, amit Isten kíván a számára. Az ember a közösség javát (bonum commune) akkor szolgálja, ha Isten akaratához igazodik.

Az Egyház társadalmi tanításában a szabadság és felelősség, az igazságosság és szolidaritás értékei teremtenek egyensúlyt az egyén és a közösség között, aminek hatására az ember felszabadul a testi és szellemi létfeltételeit gátló hatások alól. Ezt a fejlődésre nyitott harmonikus állapotot nevezi a katolikus társadalmi tanítás közjónak.

A közjó definícióját XXIII. János pápa a következőképpen adta meg: „az államok vezetőinek világosan tisztázniuk kell a közjó helyes fogalmát, ami magában foglalja a társadalmi élet azon feltételeinek az összességét, melyek révén az egyének teljesebben és akadálytalanabban képesek tökéletesedésük felé haladni.”²⁵

A közjó kötelezettséget ró a társadalom minden tagjára és senki sem vonhatja ki magát az alól, hogy képességeinek megfelelően annak megvalósításáért és kibontakozásáért munkálkodjon. Mindenki felelős a közjótért. Ugyanakkor mindenkinek megvan az a joga is, hogy a közjó keresése nyomán kialakuló társadalmi életkörülmények hasznélvezője legyen.²⁶

A közösség és egyén viszonya sajátos dinamikát hordoz. A közösség érdeke (java) megelőzi az egyének érdekét (javát), ha azonos értékről van szó.

A közösség és az egyén különböző értékei esetén a személy elsőbbséget élvez a közösséggel szemben.²⁷

A személy méltósága fölül áll mindennek, jogai és kötelességei egyetemesek és sérthetetlenek.²⁸

Az egyház társadalmi tanítása szerint a politika „okos fáradozás a közjó érdekében.”²⁹ A politikának be kell mutatnia a társadalom által kitűzött célok értékét, meg kell teremtenie a feltételeket, amelyek által a kitűzött célok megvalósulhatnak.

Végül a politikának fontos szerepe van a társadalom konkrét problémáinak megvalósulásában, tehát a cselekvés által is.

A közjó elérése iránti felelősség az egyes személyeken túl az államra is vonatkozik, mivel a politikai tekintély létének értelme a közjó. A társadalmi élet végcélja a történelmileg megvalósítható közjó.

A hatalom akkor működik törvényesen, ha annak szenteli magát, hogy az állam közjavát előmozdítsa. Ennek eléréséhez erkölcsileg megengedhető eszközöket használhat. A politikai hatalmat az erkölcsi renden belül kell gyakorolni és biztosítani kell a szabadság gyakorlásának feltételeit.

A közjó biztosítása érdekében minden ország kormányának sajátos feladata, hogy a különböző részérdekeket összhangba hozzák az igazságosság alapján.³⁰ A közhatalom egyik leginkább összetett funkciója a csoportok és egyének részérdekeinek korrekt összebékítése.

A demokratikus államban, ahol a döntéseket rendszerint a közakarattal választott képviselők hozzák többségi alapon, a kormányzatra az a köteleesség is hárul, hogy országuk közjává ne csupán a többség által meghatározott irány alapján szabják meg, hanem legyenek tekintettel a civil közösség minden tagjának tényleges javára, ideértve a kisebbségi helyzetben élőket is.³¹

Összegzően a közjóról megállapíthatjuk, hogy három lényeges elemet foglal magában: az alapvető személyi jogok és lelki javak fejlődését és felvirágoztatását; a csoportoknak és a csoportok tagjainak biztonságát és békéjét.³²

Az emberi méltósághoz hozzátartozik a közjó előmozdítása. Mindenkinek kötelessége azon dolgozni, hogy létrehozza és fenntartsa azokat az intézményeket, melyek legjobban szolgálják az emberi életfeltételeket.

A szolidaritás

A szolidaritás elvében különleges jelentőséget kap az emberi személyek lényegileg közös természete, a méltóság és az emberi jogok minden emberre vonatkozó egyenlősége.³³

A szolidaritás általánosan annak felismerését jelenti, hogy az ember a másik embertől függ, a másik nélkül nem élhet, nem fejlődhet és nem lehet igazán boldog. Az egyház tanítása szerint a szolidaritás a társadalomban megnyilvánuló olyan jóakarat, törekvés, amely minden ember javára irányul.

A szolidaritás tehát „nem valami érzelmi szánsalom és bizonytalan irgalmasság, vagy felületese részvét annyi szenvedő ember iránt, hanem ellenkezőleg: eltökélt akarat, állandó gondoskodás a közjóért, azaz mindenkiért külön-külön és összességében, mert mindnyájan felelősek vagyunk.”³⁴

A keresztény társadalmi tanítás az ember társadalmi természetét egyszerre tartja ténynek és normatív követelménynek.³⁵

Az ember arra hivatott, hogy mások javára legyen, hogy mások emberi életét és boldogságát

elősegítse, és pedig mind közvetlen személyes kapcsolatokban, mind szervezett és intézményes módon.

A keresztény erkölcs szerint a szükségét szenvedőnek segíteni kell. Erre a követelményre épült az európai civilizációban központi szerepet betöltő szociális felelősségvállalás gondolata.

A szolidaritás-fogalom társadalometikai jelentésének meghatározásához két megkülönböztetésre kell ügyelni, különbséget kell tenni

- egyrészt az igazságosság és a boldog élet síkja;
- másrészt a társadalometikai és individuál-etikai szemlélet között.³⁶

E megkülönböztetés azért szükséges, mert a köznapi szóhasználat hajlamos arra, hogy elhanyagolja a szolidaritásnak a társadalmi igazságossággal kapcsolatos társadalometikai jelentőségét, illetve összekeverje az önkéntes karitatív segítő-készséggel és szubjektív együttérzéssel.

A szolidaritás az igazságosság síkján emberjogilag megalapozott, a jogrendben szabályozott jogkötelezettség a társadalom tagjai között.

Emellett egyénenként fontos a szeretetből fakadó önkéntes segítségnyújtás kötelessége, mely megalapozza a boldog életet.

Habermas szerint „társadalomintegráló erejét a jog végső soron a társadalmi szolidaritás forrásaiból meríti.”³⁷

A szolidaritás az ember és a közösség létalapja. A társadalmi tanítás szolidaritásról szóló üzenete nyilvánvalóvá teszi, hogy a szolidaritás és a közjó között, a szolidaritás és a javak egyetemes rendeltetése között, a szolidaritás és az emberek, népek egyenlősége között, valamint a szolidaritás és a béke között szoros kapcsolat van.³⁸

A szolidaritás elve azt is magával hozta, hogy korunk embere egyre inkább tudatában kell legyen kötelességének azzal a közösséggel szemben, amelybe szorosan beletartozik: adósa ugyanis ennek a közösségnek az emberi életet élhetővé tevő létfeltételekért, mint amelyek oszthatatlan és szétszakíthatatlan közös kultúrából, tudományos és technikai tudásból, anyagi és nem anyagi javakból önálló örökséget alkotnak – mindabból tehát, amit az ember létrehoz.³⁹

Hasonló adósságot kell lássunk a társadalmi cselekvés olyan megnyilvánulásaiban, amelyek arra irányulnak, hogy az ember előrehaladása ne szűnjék meg, hogy útja nyitva maradjon a jelenlegi és jövőbeli generációk előtt is, akik mind és együttesen hivatottak szolidáris módon osztozni ugyanabban az ajándékban.

Szubszidiaritás

Az alapelv szerint a társadalom csak úgy nyújthat segítséget a rászoruló közösség vagy az egyén számára, hogy figyelembe veszi annak önállóságát, szabadságát, egyéni érdekeit, és nem használja fel azt „magasabb” társadalmi célok érdekében.

„Civitas propter cives, non cives propter civitatem.”⁴⁰ (A társadalom van az egyénért, és nem az egyén a társadalomért.)

A szubszidiaritás alapelvét az egyházon belül először a „Quadragesimo anno” (1931) kezdetű enciklika fogalmazta meg a következő módon: „...amit egy kisebb és alacsonyabb szinten szerveződött közösség képes végrehajtani és ellátni, azt egy nagyobb és magasabb szinten szerveződött társulásra áthárítani jogszerűtlen, súlyos bűn, és a társadalom rendjének felforgatása. A társadalomnak ugyanis lényegénél és a benne rejlő képességeinél fogva segíteni (szubszidiálni) kell a társadalom egyes részeit, de sohasem szabad azokat bomlasztani vagy bekebelezni azokat.”⁴¹

Az elv lényege Arisztotelésznek Platon ideális államával szembeni kritikájára épül.⁴²

Arisztotelész bírálja az állam túlzó egységesítésére irányuló törekvéseit, hiszen az állam lényege szerint pluralitás. A túlzott egységesítés nem csupán az igazságosság, hanem az okosság ellen is vét.

Arisztotelész tanítását Aquinói Szent Tamás is átveszi, aki a magántulajdon indoklására alkalmazza.⁴³

Az elnevezés a latin subsidium (= segítség, támasz, tartalék, menedék) szóból származik, tehát lényegében a kisegítés elvéről van szó.

Amit az egyén, vagy a család nem képes elérni, abban az alacsonyabb szervezettségű közösség, például a helyi önkormányzat köteles segíteni, illetve amit ezek a kisebb csoportok, önkormányzatok, autonómiák nem képesek elvállalni, azt a magasabb szervezettségű közösség, többnyire az állam köteles magára vállalni. Ez tehát egy decentralizáló törekvés, amiben nagy szerepe van az egyéni kezdeményezésnek és a kisebb helyi közösségeknek. Felfoghatjuk ezt az elvet az állam önkorlátozásának (szemben akár a diktatórikus, akár a jóléti „atyáskodással”, melyben az állam a domináns szereplő), ugyanakkor látható, hogy az állam szerepe nem semmisül meg, mintegy védőhálóként jelen marad a társadalompolitikában.

A szubszidiaritás elve is az emberi személy keresztény felfogásából származik. A személy egyrészt egyén, aki nem rendelhető alá egy személytelen felépítménynek (hiszen a cél az ember és nem a felépítmény); ugyanakkor a személy közösségi lény is, aki nem tagadhatja meg a felelősséget felebarátai, embertársai iránt.

E megfontolás alapján a szubszidiaritás elvét természet törvényi eredetűnek tekinthetjük.

A szó maga XI. Pius pápa Quadragesimo Anno enciklikájában fordul elő először, de gyökerei ott vannak már a Rerum Novarumban, mely már az individualista (államtalanító) kapitalizmus és a kollektivistá (államosító) marxizmus harcának XIX. század végi eszkalációjában próbált kivezető utat mutatni.

A Quadragesimo Anno születése idején, 1931-ben már a sztálinizmus és a hitlerizmus jelentették azt a két ideológiát, amelyek az államnak totalitárius szerepet tulajdonítottak. XI. Pius pápa ezekkel az ideológiákkal szembefordulva állította, hogy az állam nem léptethető az ember helyébe, mert abból önkény születik.

A szubszidiaritás elve egyfajta „keskeny út” az individualizmus és a kollektívizmus között. Szembesíti a személyt saját önállóságával, saját sorsáért viselt felelősségével, ám szembesíti őt a közösség iránti felelősséggel, az embertársaiért, a közjóért viselt felelősségével is.

Az alapelv gyakorlati alkalmazásának néhány területe

Globalitás – lokalitás – helyi társadalom

Korunk meghatározó tendenciája a globalizálódás, amely egyrészt jelenti a technológia viharos gyorsaságú fejlődését, másrészt a transznacionális vállalatok és a pénz szerepének korábban sohasem tapasztalt felfutását. Az országok fejlődésének kulcskérdésévé vált a világgazdasági viszonyokhoz való alkalmazkodás.

A globalitás korában a lokalitás megteremti az embercsoportok identitása, kulturális sokszínűsége, közösségei és kapcsolatai megőrzése és védelme érdekében tett erőfeszítések lehetőségét.

A helyi társadalom nem csak védelmet nyújt egy-egy település polgárainak ahhoz, hogy megőrizhessék értékeiket, s közösségeiket, hanem szerves része a polgárosodás és a demokratizálódás

folyamatának – ugyanis az állampolgár elsősorban lakóhelyének társadalmában sajátíthatja el a polgári értékeket, szocializálhatja a demokrácia játékszabályait.⁴⁴

A közösség identitást ad és szellemi védelmet. A közösségfejlesztés egyrészt szelíd technika az elérhető lehetőségek, a szükséges képességek és a toleráns együttműködési készség fejlesztésére. Másrészt alkalmazható eljárás arra, hogy a lakóközösség meghatározott együttműködési hajlamot és valószínűsítő együttműködést szorgalmazzon. Harmadrészt pedig alkalmas arra, hogy a település fejlesztésének motorja, kiindulópontja legyen. Ez már abból is egyszerűen érthető, hogy sok helyütt nincs is más erőforrás, mint a helyben élő ember.⁴⁵

Mindehhez a szellemi alapot a szubszidiaritás elmélete nyújtja.

Európai Unió – regionalizmus – hazai realitások

Az Európai Unióban kiemelt szerepe van a regionális politikának, a költségvetés csaknem harmada jut erre a területre. A politika létalapját az egyes országok és régiók között fennálló jelentős fejlettségbeli különbségek jelentik.

A területfejlesztésnek hozzá kell járulnia az elmaradott térségek felzárkóztatásához, a munkanélküliség mérsékléséhez, az innováció feltételeinek javításához és a fenntartható fejlődés érvényesüléséhez.⁴⁶

A régió fogalmát Bourdieu az identitás fogalmával társítva, szociológiai jelenséggé kezeli.⁴⁷

A regionalizmust olyan törekvésnek fogjuk fel az európai politikában, melynek az a célja, hogy az egyén és a közösség, az egyén és a területi egységek között mind szervezettebb viszony alakuljon ki. Ennek a gondolatnak leginkább a kulturális régió felel meg, amely a közös szokások és hagyományok által kialakított körzet. Ez a meghatározás oldaná a határon túli magyar térségek sokrétű problémáit is. A regionalizmusnak fontos multiplikátor hatása, illetve konfliktuscsökkentő szerepe lehet a térségben igen érzékeny országhatár-kérdések és kisebbségi/etnikai problémák kezelése terén.

„Közösségek közössége”

A „községek közössége” a pluralista társadalom. A modell a keresztény emberképre épül. Eszerint az ember nem elszigetelt egyén, s nem csupán egy szélesebb társadalmi tömeg alkotóeleme, hanem egyszeri, megismételhetetlen, szabad és felelős lény,

akinek saját szellemisége van, s állandó kapcsolatban él embertársaival és Istennel.⁴⁸

A fenti tételtől két fontos következmény fakad. Elsősorban biztosítani kell a személyiség kibontakozásának feltételeit és lehető legnagyobb részvételét a társadalom életében, amelyben az egyénnek megvan a lehetősége vállalni saját felelősségét embertársai, s az őt körülvevő világgal szemben.

Másodszorban el kell utasítani a totalitárius állam minden formáját, hiszen az le akarja igázni, s ellenőrzése alatt akarja tartani az egész társadalmat. Ez éles ellentmondásban van azzal a keresztény elvvel, amely elveti a földi dolgok abszolutizálását. A keresztény-pluralista társadalom modelljének két alapelve van: a természetes társadalmi csoportok elve és a szubszidiaritásé.

A természetes társadalmi csoportok az egyén és az állam között elhelyezkedő közösségek: a család, az egyesületek, egyházközségek, a helyi közösségek, régiók stb.

Az állam nem azonos a társadalommal. A társadalmat éppen a fent említett természetes közösségek alkotják; az állam csupán egyike a társadalmon belül létező szervezeti formáknak, és sohasem gyűrheti maga alá a társadalmat.

A civil társadalom érdekérvényesítő képessége a hazai pártokráciában még korlátozott. Pedig minél sűrűbb a civil társadalom hálójára, annál stabilabb a demokrácia. A civil társadalom fejlettsége a demokratikus politikai kultúra fokmérője.

„Az, aki irgalmasságot cselekedett vele”

A gátlástalan piaci liberalizmus, a különféle diszkriminációk, a szociális lelkiismeret hiánya vezet oda, hogy az anyagi gyarapodás világméretű tényei, a technikai civilizáció hallatlan eredményei ellenére a gazdagok egyre gazdagabbak, a szegények egyre szegényebbek lesznek.⁴⁹

Bizonyossá vált, hogy a szabadság és igazságosság dilemmája hamis szembeállításon alapul. Az emberi méltóságot alapvető értéknek tekintő keresztény hit által kínált morális megújulás és megértés jegyében, a szociális piacgazdaság, a társadalmi demokratizmus és a világméretű szolidaritás együtt lehetnek megalapozói világunk kiegyensúlyozott fejlődésének.

A társadalmi béke alapja a társadalmi igazságosság. Az igazságosság olyan erény, amely arányosan rendezi Isten és ember, továbbá ember és ember között a helyes viszonyt.

Ma ki számít szegénynek? Korunkban szegénynek, kiszolgáltatottnak tekinthetők a hajléktalanok, munkanélküliek, menekültek, szenvedélybetegek, pszichiátriai kezelés alatt állók, a fizikai és szexuális erőszak áldozatai és a romák. Napjaink nagy tragédiája, hogy hazánkban a gyerekek a legszegényebbek!

A szegénység problémáinak csökkentésében az állam mellett szerepet kell vállaljanak az önkormányzatok, a civil társadalom és a történelmi egyházak is. A közölt példák igazolják, hogy a szubszidiaritás elve a társadalmi autonómia alapja, valamint nélkülözhetetlen mozzanata a modern demokratikus jogállamiságnak és önkormányzatiságnak is.

Sőt, nem járunk messze az igazságtól, amikor a szabályozott piacgazdaság és a szociális jóléti állam eszméjét is a szubszidiaritás kategóriája segítségével értelmezzük. Úgy vélem, hogy a szubszidiaritás elve szerint kialakítható és fenntartható egy társadalmi közmegegyezésre számot tartó morális értékrend, valamint esély nyílik arra is, hogy a szabad személyes mobilitás mindenki számára biztosítható legyen.

Az egyház szociális tevékenysége hazánkban

Az egyház számára a szociális gondoskodás természetes, hiszen a Biblia szerint a legnagyobb erény a szeretet. Minden a szeretetért van, mert az teszi az ember életét széppé, tartalmassá. Isten eredendő és egyetemes szeretete teremtménye, az ember iránt mindannyiunkat arra kötelez, hogy elfogadó, megértő és türelmes szeretettel viseltessünk embertársaink iránt. Éppen úgy, ahogyan az irgalmas samaritanus tette. Jézus szava pedig így hangzik: „Menj és tégy te is hasonlóképpen.”

A betegápolás és a kórház intézménye az egyház nevéhez fűződik. A 325-ös Niceai Zsinat már kezdeményezte az intézményesített betegápolást.⁵⁰ A középkorban a beteg- és szegénygondozást elsősorban az egyházi rendek végezték. Szent István törvényei rendelkeztek az özvegyek és árvák védelméről.⁵¹ A kereszténység megerősödésével hazánkban is kialakult a karitás elvein és gyakorlatán alapuló szegényvédelem.

A XVIII. század során árvaházakat alapítottak. 1856-ban Szabóky Adolf piarista atya hazánkban megalapította az első Kolping Katolikus

Legényegyletet. (Az alapító gyűlésen maga Kolping Adolf is jelen volt.) A magyar Legényegyletek célja a munkásfiatalok vallásos, családis, hazafias nevelése és szakképzése volt.⁵²

A két világháború között az irodalom egy része felfigyelt a parasztság, a földnélküli zsellérek és az uradalmi cselédek helyzetére. Szabó Dezső, Illyés Gyula, Kerék Mihály, Matolcsy Mátyás, Szabó Zoltán stb. hatása lelkes fiatalokból álló reformtársulásokban mutatkozott meg (Bartha Miklós Társulat, Nemzetpolitikai Társaság, Széchenyi Szövetség stb.).⁵³

Ami az egyházat illeti, a főpapság magatartását mind katolikus, mind protestáns részről meghatározta nyagbirtokos mivolta.

Azonban Prohászka Ottokár már 1898-ban az egyházi birtokok szerint „tarthatatlan és egészségtelen” viszonyainak rendezését sürgette. 1916-ban egy általános demokratikus földreformjavaslattal állt elő, de süket fülekre talált.

1935 őszén indította el a jezsuita Kerkai Jenő két lelkes munkatársával, Farkas Györggyel és Ugrin Józseffel a Katolikus Agrárfűségi Legényegyletek Országos Testületét (KALOT).

Tagjai számát fénykorában 500 ezer főre becsülték, 100 hivatásos munkatárssal, 20 népfőiskolával és egy teljesen új telepessalával.

A Quadragésimo Anno hatására alapították meg az Egyházközségi Munkás Szakosztá-

lyokat (EMSZO). Az EMSZO programját Varga László atya fogalmazta meg. (Magyar Cél címmel jelent meg kötete, mely a Quadragésimo Anno tanítását a magyar viszonyokra alkalmazta).⁵⁴

Szegedi kezdeményezésre 1939-ben megalakult a Magyar Dolgozók Országos Hivatásszervezete, amelynek főtitkára Vida István lett. Három tagozatban szerveződött, mint az agrár, ipari és az értelmiségi dolgozók érdekképviselete.

A KALOT-tal párhuzamosan működött a KALÁSZ (Katolikus Asszonyok és Lányok Szövetsége) a falusi és dolgozó lányok és nők szervezete Salkaházi Sára szociális testvér vezetésével, aki 1944-ben az életét áldozta fel az üldözött zsidók mentésében.⁵⁵

1946-ban megkezdődött a keresztény szervezetek felszámolása, 1949-től volt vezetőiket letartóztatták vagy az ország elhagyására kényszerítették.

Magyarországon 1948-ban 1205 népis-kolában, 1706 általános, 87 polgári iskolában, 52 gimnáziumban, 32 tanítóképzőben, azaz mindösszesen 3148 oktatási intézményben 9092 tanító és 3597 tanár tanított. 436 405 tanulót neveltek szerzeteseink, 38 árvaházat és gyermekotthont, 52 szeretetházat és aggok otthonát tartottak fenn.⁵⁶

A 21 férfirendből 6, a 43 női rendből pedig 29 foglalkozott hazánkban betegápolással 79

Tiszai Luca

kórházban. Ezek megszüntetése nagy kárt okozott. Az 1950-es egyezménytől kezdve csak 4 szerzetesiskola maradt meg, és 5 egykori rendházban ápolhattak idős beteg szerzeteseket.

Az 1931-ben alapított Karitászmunkája 1950-től szünetelt. 1991-ben alapították újra. Mára 650 plébánián működik újra karitászcsoporthoz, melyekben kb. 7000 önkéntes foglalkozik a rászorulóknak segítségével és betegápolással.

69 szociális otthon, mintegy 20 öregek napközi otthonát, 1 vakok iskoláját és otthonát, 1 hallássérültek otthonát, 1 napköziotthon és foglalkoztatást értelmi fogyatékosoknak, 1 átmeneti szállót, 2 anya-gyermekotthon, 1 autista segítőközponthoz és integrált intézményt működtet a hazai Karitászmunka. Emellett fenntartanak 3 kórházhoz, s egyebek között 6 RÉV-Szenvedélybetegsegítő Szolgálatot, Betánia Lelkigondozót és egy ingyen hívható Caritas Lelkiségi Telefonszolgálatot.

A hazai Karitászmunka segítséget nyújtott a Haiti fővárosában 10 ezer ember halálát okozó földrengés pusztításainak rendbehozatalában, támogatást juttatott el a térségbe. 2010-ben a tiszai árvíz károsult családjainak nyújtott segítséget 14 településen. 2010 őszén pedig, a vörösiszap-katasztrófát követően 1000 önkéntese vett részt a kármentesítési munkálatokban.⁵⁷

XVI. Benedek pápa *Deus caritas est* kezdetű enciklikájában írja: „Az Egyház Isten családja a világban. Ebben a családban nem lehet szükségét szenvedő. Ugyanakkor a caritas-agape felülmúlja az Egyház határait: az irgalmas szamaritanusról szóló példabeszéd a mérce, mely a szeretet egyetemességét mutatja; a szeretet, mely a rászoruló felé fordul, akivel az ember „véletlenül” (vö. Lk 10,31) találkozhat, bárki legyen az. A szeretet parancsának ezen egyetemességét tiszteletben tartva van sajátosan egyházi feladata is – az a feladat, hogy az Egyházban, mint egy családban, egyetlen gyermek sem szenvedhet ínséget.”

Ebben az értelemben érvényes a Galata-levél részlete: „Amíg tehát időnk van, tegyünk jót mindenkivel, de különösen hittestvéreinkkel.” (Gal 6,10)⁵⁸

Irodalom

Anzenbacher, Arno (2001): *Keresztény társadalometika*. Budapest, Szent István Társulat

Aquinói Szent Tamás (1996-98): *Summa theologiae* I-II. (II. II.662.), Budapest, Gondolat Kiadó

Arisztotelész (1987): *Politika* II. (12606-12626.), Budapest, Európa Kiadó

Beke Pál (2001): *Méltóságkereső*, Budapest, EPL Kiadó

XVI. Benedek Pápa (2005): *Deus caritas est* kezdetű enciklika, Budapest, Szent István Társulat

Beran Ferenc – Lenhardt Vilmos (2003): *Az Egyház társadalmi tanítása*, Budapest, Szent István Társulat

Bolberitz Pál (2002): *A keresztény bölcsélet alapjai*, Budapest, Jel Kiadó

Bourdieu, Pierre: *Az identitás és a reprezentáció*, Szociológiai szemle, 1989/2.

Böhm Antal (2003): *Helyi társadalom, önkormányzatok, településfejlesztés*, Budapest, Agroinform Kiadó

Dr. Cserháti József – Dr. Fábián Árpád (szerk.) (1975): *II. Vatikáni Zsinat tanítása*, Dokumentumok, Budapest, Szent István Társulat

Az Egyház társadalmi tanításának kompendiuma [ETTK] (2007), Budapest, Szent István Társulat /Szent István Kézikönyvek/

Farkas Péter (2005): *Egymásba kapaszkodva*, Budapest, L'Harmattan Kiadó

Farkas Péter: Szegénység, kirekesztettség – keresztény válaszok, *Távlatok*, 2004. Húsvéti szám

Habermas, Jürgen (1992): *Faktizität und Geltung. Beiträge zur Diskurstheorie des Rechts und des demokratischen Rechts*

Höfner, Joseph (2002): *Keresztény társadalmi tanítás*, Budapest, Szent István Társulat

Igazságosabb és testvériesebb világot, MKPK (1996), Budapest, Szent István Társulat

II. János Pál pápa (1991): *Centesimus annus*, Budapest, Szent István Társulat

II. János Pál pápa (1981): *Laborem exercens*, Budapest, Szent István Társulat

II. János Pál pápa (1988): *Sollicitudo rei socialis* kezdetű körlevele, Budapest, Szent István Társulat

Katolikus Egyház Katekizmus (1994): Budapest, Szent István Társulat

Mesner, Johannes (1984): *Das Naturrecht*, Berlin, Duncker&Humbolt

Muzslay István (1997): *Az Egyház szociális tanítása*, Budapest, Márton Áron Kiadó

XI. Pius pápa (1956): *A katolikus orvosok VII. nemzetközi kongresszusához intézett rádióüzenet*, Amszterdam

XI. Pius pápa (1993): *Quadragesimo anno* kezdetű enciklikája, in: *Az Egyház társadalmi tanítása*, Budapest, Szent István Társulat

Pukánszky Béla (2001): *A gyermekkor története*, Budapest, Műszaki Kiadó

Tomka Miklós (2007): *Egyház a társadalomban. Pázmány Társadalomtudomány 8.*, Budapest-Piliscsaba

Tomka Miklós – Góják János (szerk.) (1993): *Az Egyház társadalmi tanítása*, Budapest, Szent István Társulat

Török József (1996): *Egyetemes egyháztörténelem I-II.*, Budapest, Szent István Társulat

Karitás Magyarországon – www.karitasz.hu, 2012.

www.karitasz.hu, Bábel Balázs érsek írása a 80 éve alapított és 20 éve újraindított évforduló alkalmából (2011).

Jegyzetek

- 1 II. János Pál: Sollicitudo rei socialis körlevele 41., SZIT, Bp., 1988.
- 2 Az Egyház társadalmi tanításának kompendiuma, 48. pont, Igazságosság és Béke Pápai Tanácsa, SZIT kézikönyvek 12., SZIT, Bp., 2007.
- 3 Az Egyház társadalmi tanításának kompendiuma id. mű 197. pont
- 4 Az Egyház társadalmi tanításának kompendiuma id. mű 105. pont
- 5 Joseph Höffner: Keresztény társadalmi tanítás, SZIT, Bp., 2002.
- 6 Arno Anzenbacher: Keresztény társadalometika, SZIT, Bp., 2001.
- 7 Bolberitz Pál: A keresztény bölcelet alapjai, Jel Kiadó, Bp., 2002.
- 8 Johannes Mesner: Das Naturrecht, Berlin, Duncker&Humbolt, 1984.
- 9 Beran Ferenc – Lenhardt Vilmos: Az Egyház társadalmi tanítása, SZIT, Bp., 2003.
- 10 XXIII. János: Pacem in terris 1963, in: Az Egyház társadalmi tanítása, szerk.: Tomka Miklós – Góják János, SZIT, Bp., 1993.
- 11 A II. Vatikáni Zsinat tanítása, szerk.: Dr. Cserháti József – Dr. Fábián Árpád, Dokumentumok, SZIT, Bp., 1975.
- 12 Igazságosabb és testvériesebb világot, MKPK, SZIT, Bp., 1996.
- 13 Tomka Miklós: Egyház a társadalomban, Pázmány Társadalomtudomány 8., Piliscsaba, 2007.
- 14 Tomka Miklós id. mű
- 15 II. Vatikáni Zsinat tanítása id. mű
- 16 Az Egyház társadalmi tanításának kompendiuma, id. mű
- 17 Az Egyház társadalmi tanításának kompendiuma, id. mű 164. pont
- 18 II. Vatikáni zsinat, Gaudium et Spes 26., in: II. Vatikáni zsinat tanítása, id. mű
- 19 Az Egyház társadalmi tanításának kompendiuma, id. mű 164. pont
- 20 Gaudium et Spes id. mű 262.
- 21 Gaudium et Spes id. mű 262.
- 22 A Katolikus Egyház Katekizmus. 1909-1912, SZIT, Bp., 1994.
- 23 II. János Pál: Centesimus annus 43-44., SZIT, Bp., 1991.
- 24 Arno Anzenbacher id. mű
- 25 XXIII. János: Mater et Magistra 65., in: Az Egyház társadalmi tanítása id. mű
- 26 Az Egyház társadalmi tanításának kompendiuma, id. mű 167.
- 27 Beran Ferenc – Lenhardt Vilmos id. mű
- 28 Gaudium et Spes id. mű 26.
- 29 II. János Pál pápa: Laborem exercens. 205., SZIT, Bp., 1981.
- 30 A Katolikus Egyház Katekizmus id. mű 1908.
- 31 Az Egyház társadalmi tanításának kompendiuma, id. mű 170. pont
- 32 A Katolikus Egyház Katekizmus, id. mű 1925
- 33 Az Egyház társadalmi tanításának kompendiuma, id. mű 192. pont
- 34 II. János Pál: Sollicitudo rei socialis kezdetű körlevele 38., SZIT, Bp., 1988.
- 35 Tomka Miklós: Egyház a társadalomban, Pázmány Társadalomtudomány 8., Piliscsaba, 2007.
- 36 Arno Anzenbacher id. mű
- 37 Jürgen Habermas: Faktizität und Geltung. Beiträge zur Diskurstheorie des Rechts und des demokratischen Rechts, 1992.

- 38 II. János Pál: Sollicitudo rei socialis, id. mű 107-114. pontjai
 39 Az Egyház társadalmi tanítása kompendiuma, id. mű 195. pont
 40 XI. Pius pápa: A katolikus orvosok VII. nemzetközi kongresszusához intézett rádióüzenet, Amszterdam, 1956.
 41 XI. Pius pápa: „Quadragesimo anno” kezdetű enciklikája 74., in: Az Egyház társadalmi tanítása, SZIT, Bp., 1993.
 42 Arisztotelész: Politika II. (12606-12626.), Európa Kiadó, Bp., 1987.
 43 Aquinói Szent Tamás: Summa teologiae I-II. (II.II.662.), Gondolat Kiadó, Bp., 1996-98.
 44 Böhm Antal: Helyi társadalom, önkormányzatok, településfejlesztés 8. old., Agroinform Kiadó, Bp., 2003.
 45 Beke Pál: Méltóságkereső, EPL Kiadó, Bp., 2001. 376-377. old.
 46 Farkas Péter: Egymásba kapaszkodva, L'Harmattan Kiadó, Bp., 2005., 88-99. old.
 47 Pierre Bourdieu: Az identitás és a reprezentáció, in: Szociológiai szemle 1989/2., 8. old.
 48 Farkas Péter: Szegénység, kirekesztettség – keresztény válaszok, Távolatok, Bp., 2004. Húsvéti szám
 49 Farkas Péter id. mű
 50 Török József: Egyetemes egyháztörténelem I-II, SZIT, Bp., 1996.
 51 Pukánszky Béla: A gyermekkor története, Műszaki Kiadó, Bp., 2001.
 52 Muzslay István: Az Egyház szociális tanítása, Márton Áron Kiadó, Bp., 1997.
 53 Muzslay István id. mű
 54 Török József id. mű
 55 Muzslay István id. mű
 56 www.karitasz.hu, Bábel Balázs érsek írása a 80 éve alapított és 20 éve újraindított évforduló alkalmából (2011).
 57 Karitás Magyarországon – www.karitasz.hu, 2012.
 58 XVI. Benedek Pápa: Deus caritas est kezdetű enciklika, SZIT, Bp., 2005.

